

Azerbaycan'ın Kültür Beşiği: Şuşa

The Cultural Cradle of Azerbaijan: Shusha

Makale Geliş Tarihi / Article Submission Date | Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date

22.02.2024 | 22.03.2024

Basti BAKİROVA*

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, nazlibakirova@gmail.com

ORC-ID: 0000-0002-8212-6963

Özet

Şuşa tarihin en eski zamanlarından beri Azerbaycan için oldukça önemli, tarihi ve kültürel, son derece kutsal ve türbe kadar değerli şehirlerden biri olmuştur. Büyüleyici güzelliği sayesinde asırlar boyunca komşu devletlerin dikkatini çekmiş bu şehir uzun yıllar Azerbaycan'ın en eski topraklarından biri olan Karabağ'ın başkenti olmuştur.

XVIII. yüzyılın başlarında Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmesinin ardından Karabağ hanlığı kaldırılmıştır. Bu işgalin ardından Rusların bilinçli siyaseti sonucunda Ermeniler İran'dan ve Osmanlı topraklarından maksatlı bir şekilde Azerbaycan topraklarına ve özellikle de Karabağ, Revan ve Nahcivan bölgesine göç ettirilmiştir. İster XVIII. yüzyıl, isterse de XIX. yüzyıl boyunca devam eden bu yoğun Ermeni göçüne rağmen bölgedeki nüfusun çoğunluğu her zaman Azerbaycanlılardan oluşmuştur ve Şuşa Azerbaycan'ın en güzel şehirlerinden biri ve Karabağ Azerbaycan'ın toprağı olarak kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şuşa, Karabağ, Azerbaycan, Ermeniler

Abstract

Shusha has been one of the most important, historical and cultural, extremely divine and shrine-like cities for Azerbaijan since the earliest times of history. This city, which has attracted the attention of neighboring states for centuries because of its fascinating beauty, has been the capital of Karabakh, one of the oldest lands of Azerbaijan, for many years.

After Russia captured the Caucasus in the early part of 18. Century, the Karabakh khanate was abolished. After this occupation, because of the conscious policy of the Russians, Armenians intentionally migrated from Iran and Ottoman lands to Azerbaijani lands, especially to the Karabakh, Revan, and Nakhchivan regions. Although this intense Armenian migration, which continued along the 18th century and the 19th century, the majority of the population in the region has always been Azerbaijanis, and Shusha has remained one of the most beautiful cities of Azerbaijan and Karabakh has remained Azerbaijan's land.

Keywords: Shusha, Karabakh, Azerbaijan, Armenians

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Giriş

Şuşa ili Bakü'ye 373 km, Hankendi'ye 11 km uzaklıkta yerleşmekle birlikte, deniz seviyesinden 1400 metre yüksekliktedir (Nağısoylu-Kerimov vd., 2017: 5). Aynı şehrin her üç tarafı sarp kayalarla çevrili bir dağ platosunda yer almaktadır (Çingizoğlu, 2009: 4-6). Azerbaycan'ın en eski illerinden biri olmuş Şuşa ilinin, çok zengin ve oldukça mühim bir tarihi geçmişi vardır. Bu ilin merkezi ille aynı adı taşıyan Şuşa ilçesidir (Oveys oğlu Qacar, 2019:12). Şuşa şehri uzun yıllar boyunca Azerbaycan halkının tarihi geleneklerinin simgesi olmuştur. Bu il aynı zamanda antik Hocalı-Gedebey kültürü kapsamına girmekle birlikte en eski yerleşim yerlerinden biri olarak varlığını korumuştur (MÖ II.-I.) (Hüseynov, 2019: 21).

MÖ III. yüzyıldan itibaren Şuşa'nın da bulunduğu Karabağ'ın da tarihi toprakları olmak üzere Kura ve Aras nehirleri arasındaki tüm topraklar Azerbaycan topraklarında kurulmuş en eski devletlerden biri olan Albania'nın bir parçası olmuştur (Memmedov, 2000: 22). Albania devleti zamanında Karabağ'ın dağlık kısmına tarihi Karabağ topraklarında yaşayan eski Sak Türk boylarından dolayı Arsak adı verilmiştir (Mahmudov, 2004: 34). IX-XII. yüzyıl boyunca Karabağ, Azerbaycan topraklarında varlığını sürdürmüş olan Saciler, Salariler, Şedadiler ve Eldenizler (Atabeyler) devletlerinin en gelişmiş eyaletlerinden biri olmuştur (Aliyarlı, 1996: 26). XIII-XIV. yüzyıllarda Karabağ İlhanlı Hülagü ve Celayirler devletlerinin toprakları dâhilinde gelişimine devam etmiştir ve bu yüzyıllarda Karabağ'ın sosyal, siyasi ve ekonomik önemi daha da artmış komşu devletlerarasında tanınmaya başlamıştır (Eliyarlı-Mahmudov: 2007: 35). İlerleyen tarihi dönemlerde Karabağ Türk asıllı Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safeviler Devleti gibi büyük devletlerin bir parçası olarak varlığını korumuş ve sürdürmüştür (Bünyadov, 1965: 167).

XVI. yüzyıla geldiğimiz zaman tarihi Karabağ eyaleti, Safeviler hükümdarlarının Azerbaycan topraklarında kurduğu dört beylerbeyinden biri olmuştur. Bu beylerbeyliği 300 yıl boyunca (XVIII. yüzyılın ortalarında Karabağ hanlığının ortaya çıkışına kadar) belirli aralıklarla Azerbaycan'ın oldukça meşhur Ziyadoğlu ailesinden olan Hâkimler tarafından idare edilmiştir (Bünyadov, 1965: 169). XVIII. yüzyıldan itibaren ise Azerbaycan topraklarında birbirinden bağımsız varlıklarını sürdüren Türk asıllı hanlıklar ortaya çıkmıştır (Hacıyeva, 2007: 12-13). Karabağ Hanlığı da bu hanlıklardan biri olmuştur. Karabağ Hanlığının kuruluşu ve Şuşa şehrinin başkent haline getirilmesi de bu tarihten itibaren başlamıştır.

Şuşa kurulduğu 1750'li yılların başından 1823 yılına kadar Azerbaycan'ın en büyük hanlıklarından biri olan Karabağ hanlığının merkezi olmuştur (Mahmudlu-Eliyev vd., 2020: 16). 1805 yılında Çarlık Rusya'sının Karabağ Hanlığını işgal etmesinin ardından Çarlık Rusya'sı ile Karabağ Hanlığı arasında Kürekçay Antlaşması imzalanmış ve bu tarihten itibaren Şuşa ili de dahil olmak üzere Karabağ Hanlığı Rusya'nın hakimiyeti altına geçmiştir (Mahmudlu-Eliyev vd., 2020: 16). Daha sonra ise Çarlık Rusya'sının Güney Kafkasya'yı işgalinin ardından 1813 yılında Kaçarlar yönetimindeki İran Devletiyle Çarlık Rusya'sı arasında Gülistan Antlaşması imzalanmıştır. İki devlet arasında imzalanan ve hiç de adil olmayan bu antlaşmaya esasen Şuşa şehri de Karabağ Hanlığının bir parçası olarak Çarlık Rusya'sına ilhak edilmiştir (Hacıyeva, 2007: 14). Daha sonra Çarlık Rusya'sının maksat yönlü siyasetinin sonucu olarak Karabağ Hanlığı 1822 yılında kaldırılarak büyük bir il haline getirilmiştir (Abdullayev, 1989: 48).

1. Şuşa'nın Kuruluşu ve Karabağ Hanlığının Başkenti Haline Getirilmesi

Azerbaycan'ın en büyük hanlıklarından biri olan Karabağ Hanlığı, Azerbaycan'ın en seçkin devlet adamlarından Penahali Han Cavaşir (1748-1763) tarafından kurulmuştur (Hacıyeva, 2007: 32). Kurulduktan sonra Karabağ Hanlığı Şeki, Gence, Revan, Nahçıvan, Karadağ, Cavad ve Şamahı Hanlıkları ile komşu olmuştur (Hacıyeva, 2007: 32). Hanlığın başkenti olan Şuşa şehrinin inşasına 1750 senesinde Penahali Hanın isteği üzerine başlanılmıştır ve bu şehrin inşası yaklaşık 6-7 sene sonra (tam emin olunmamakla birlikte 1756-1757 yıllarında) tamamlanmıştır (Mahmudov-Mustafayev, 2012: 43-45). Şehrin inşasının hemen ardından Cavaşirler kabilesinin Sarıçalı köyünde doğup büyümüş olan Penahali Han burayı başkent ilan ederek, hanlığın bütün idari sistemini buraya taşımıştır. (Mahmudov-Şükürov, 2005: 53). Şehir, Penahali Hanın şerefine bir dönem Penahabad olarak bilinmişse de daha sonra Kale olarak tanınmıştır. Sonraki yıllarda ise bu şehir şu an ki ismiyle yani Şuşa olarak bilinmeye

başlamıştır (Mahmudov-Şükürov, 2005: 65).

Şuşa adının etimolojisi kurulduğu araziye uygun olarak verilmiştir. Çünkü eski Türkçe’de bu adın karşılığı “yayla” ya da “şişen kaya” anlamına gelmektedir (Çingizoğlu, 2012: 87-96). Dolayısıyla da bu şehir halk arasında uzun bir süre “Şiş Kale” olarak da isimlendirilmiştir. Şuşa şehrinin inşası için düşünülmüş bölge sadece askeri strateji açısından değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da oldukça elverişliydi. Dönemin büyük hâkimlerinin ve aynı zamanda Azerbaycan’da varlığını sürdüren birçok hanlıkların zaman zaman birbirleriyle verdikleri iç savaşların kesintisiz devam ettiği bir ortamda bu şehrin kalesinin büyük surları her türlü yerleşim için oldukça hayati önem taşıyordu (Merçil, 1997: 69).

Karabağ hanlarından olan hem Penahali Han olsun hem de onun oğlu İbrahimhalil Han (1763-1806) olsun devletlerinin korunması adına doğal savunma imkânlarıyla yetinmemişlerdi. Dolayısıyla da onlar Şuşa’yı daha da güçlendirmek ve dış güçlerden korunmak için burada birçok güçlü savunma tesisleri inşa etmişlerdi. Penahali Han döneminde Şuşa’nın dış dünyayla bağlantısını sağlamak için dört tane kale kapısı inşa edilmişti. Hatta bu kapılardan üçünün (Gence, Açoğlan ve Revan) isimleri günümüze kadar gelmiştir. Bahsi geçen dönemlerde Şuşa ilinde dönemin para birimi olan Penahabadi gümüş sikkesi de basılmaya başlanmıştı (Mahmudov-Şükürov, 2005: 56).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Şuşa ilinde nüfus giderek artmış ve özellikle de bu dönemden itibaren Şuşa Azerbaycan’ın stratejik açıdan oldukça önemli şehri olarak bilinmeye başlamıştı. Penahali Hanın döneminde özellikle şehrin yapılandırılmasına büyük önem gösterilmiştir. Hatta kentin en eski mahallelerinden biri olan “Aşağı Mahalle” Penahali Hanın döneminde inşa edilmiştir (Memmedov, 2016: 35). Aşağı Mahalle veya Tebrizli Mahallesi olarak bilinen bu mahalle küçük mahallelerden oluşuyordu: Çukur, Gurdlar, Culfalar, Seyidli, Kuyular, Hacı Yusufli, Merdinli, Gazanlı, Çöl Gala (Abbasov: 2010: 43). Bahsi geçen dönemde komşu hanlıklarla ve ayrıca komşu ülkelerle yaşanan çatışmalar sonucu şehrin korunması adına Şuşa ilinin etrafına stratejik kale duvarları inşa edilmiştir (Mahmudov-Şükürov, 2005: 58).

34 Karabağ Hanlığında Penahali Handan sonra hâkimiyete oğlu İbrahimhalil Han geçmiştir. Karabağ Hanlığı İbrahimhalil Hanın döneminde daha da güçlenmiştir (Hacıyeva, 2007: 43). İbrahimhalil Hanın döneminde Hanlıkta özellikle Han ailesinin üyeleri için İç Kalelerin inşasına büyük önem verilmiştir. İbrahimhalil Hanın büyük oğlu Muhammad Hasan Ağa için yaptırılan büyük konak Şuşa ilinin güneydoğusunda, dik bir kayanın kenarında bulunuyordu (Bakıhanov, 1991: 109). Hatta bu konakla ilgili bilinen gerçeklerden biri de 1797 senesinde Şuşa’yı ele geçiren Ağa Muhammed Şah Kaçar, bahsi geçen bu konakta konaklamıştır (Arzumanlı-Mustafa, 1998: 34).

Yine İbrahimhalil Han’ın hâkimiyeti yıllarında Şuşa ilinin Gence kapıları yakınlarındaki mahallesinde gerekli tüm mimari unsurların bulunduğu yüksek bir tepe üzerine “İç Kale” inşa edilmişti (Bayramova, 2023: 5). Bu kalenin içinde devlet işleri için gerekli olan divan evi, iki büyük yapıt ve ek olarak da yardımcı binalar inşa edilmişti (Ceferli, 2023: 1-14). İbrahimhalil Hanın iktidarda olduğu yıllarda Karabağ Hanlığının durumu büyük ölçüde istikrara kavuşmuştur. Böylece bir yandan Karabağ hanlarının yönetimine karşı çıkan Hristiyan-Alban kökenli melikliklerin direnişi kırılmış ve onlar Karabağ Hanlığından bağımlı hale getirilmiştir. Diğer taraftan da Şeki Hanı Hacı Çelebi, Guba Hanı Fatali Han Afşar ve İranlı Ağa Muhammad Hasan Han Kaçar’ın Karabağ’a yönelik saldırıları başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Bünyadov, 1994: 321-324). Sonuç olarak başkent Şuşa’da yapılan bu yeniden yapılandırma işlerinden sonra Karabağ Hanlığı uzun süre dış saldırılara maruz kalmamış ve bu da hanlığın kendini geliştirmesi için çok uygun bir fırsat doğmuştur.

Şuşa ilinin daha sonraları “Yukarı Mahalle” olarak bilinen ikinci mahallesi de İbrahimhalil hanın döneminde inşa edilmiştir (Memmedov, 2016: 42). Yüksek bir dağın yamacında bulunan bu mahalle yoğun ormanlarla kaplı olması nedeniyle konut yapımına pek uygun değildi ve bunun için de bu mahallenin konut yapımına uygun hale getirilmesi icap etmişti. Ayrıca Şuşa’nın güvenliğini sağlamak amacıyla şehre 25 km uzaklıkta Gargarçayın her iki yakasında Askaran kaleleri inşa edilmişti (Azerbaycan Tarihi, 2007: 231-237). Böylece sadece 1763-1806 yılları aralığında Şuşa’da 8 tane yeni mahalle (Hanlık, Saatlı, Köçerli, Mamayı, Hoca Mercanlı, Demirçi, Hamamqabağı ve Taze) inşa edildi (Azerbaycan Tarihi, 2007: 254).

Şuşa şəhrinin dağlık alanında inşa edilən və şəhrin “Qazançalı” adı verilən üçüncü böyük mahallesinin inşasına Karabağ Hanlığının Rusya tərəfindən işğal edilməsinin ardından başlanmışdır. Bu mahalhenin yarıqım aşaması XIX. yüzyl boyunca davam etmişdir (Nağısoylu-Kerimov vd., 2017: 76).

2. Şuşa'nın Çarlık Rusya'sı Tərəfindən İşğali

XVIII. yüzylın sonlarında Güney Kafkasya'da durumlar oldukça gergindi. Çünkü ister jeopolitik ister coğrafi, isterse de ticari anlamda olsun çok mühim önemi olan bu bölgə uğruna dönemin üç böyük devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun, Çarlık Rusya'nın və Kaçarlar Hanedanının yoğun bir şekilde mücadelesi bulunmaktaydı. Özellikle de Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme planını hayata geçirmək için bölgə uğruna çeşitli savaşlara girmişdir. Bu anlamda Rusya'nın en böyük rakiplerinden biri de Kaçarlar olmuşdur. 1795 yılının yazında Ağa Muhammed Şah Kaçar Rusya'dan önce davranarak Karabağ Hanlığını işğal etmək için Şuşa şəhrini 33 gün kuşatmışdır. Ama Şah bu girişiminde başarılı olamamış və Şuşa kalesini alamayan Muhammed Şah Kaçar Tiflis'e doğru yola çıkmışdır (Umudlu, 2004: 41-43). 1797 yılında Ağa Muhammed Şah Kaçar böyük bir orduyla ikinci kez tekrar Kafkasya'nı ele geçirmək için hareket geçmiş ve bu sefer Şuşa kalesini ele geçirmişdir (Umudlu, 2004: 41-43). Fakat bu zaferin sevinci de çok da uzun sürmemiş ve bu işğaldən sadəcə birkaç gün sonra Ağa Muhammed Şah kaçar Şuşa'da bir suikast sonucunda öldürülmüşdür (Azerbaycan Tarihi, 2007: 254).

Böylece XVIII. yüzylın ikinci yarısından itibaren Ruslar sıcak denizlere inmek adına Güney Kafkasya'sının işğaline başlamışdır. Dolayısıyla da bu tarihtən itibaren Azerbaycan'da birbirinden bağımsız şekilde varlığını sürdüren Azerbaycan hanlıkları da Çarlık Rusya'sının istilasına maruz kalmışdır. 14 Mayıs 1805 senesinde Karabağ Hanı İbrahim Han ile Çar Rusya'sının Kafkasya Birliklerinin Başkomutanı General Sisanov arasında Kürəkçay Antlaşması (Yeminli Yükümlülük) imzalanmışdır (Hüseynov, 2019: 118). Sonuç olarak bu tarihtən itibaren Karabağ Hanlığı ile Şuşa şəhri de Çarlık Rusya'sının hakimiyeti altına geçmiş oldu. Kürəkçay Antlaşmasına esasən Karabağ Hanının bölgədəki diğər komşu hanlıklarla və hâkimlerle hiçbir ilişkisi, teması olmamalıydı və hanlığa gelen mektupların önəmli kısımlarını Çar Rusya'sının Kafkasya'daki başkomutanına gönderməsi gerekiyordu (Hüseynov, 2019: 118, 121). Şuşa kalesine 500 kişiden oluşan Rus askeri birliğı yerleştirilmişti. Rusya hükümeti bu işğalin hemen ardından buradaki konumunu güclendirmek adına bu bölgəye yüklü bir şekilde Ermeni göçünə başlamışdır (Sarıyeva, 2023:13). Yoğun bir şekilde davam eden bu Ermeni göçü gerçekleştirmişti. Özellikle de İran'dan ve Osmanlı İmparatorluğundan yüzylardır Türklerin yaşadığı ve Türk yurdu olan Azerbaycan topraklarına (böyük bir çoğunlukla Karabağ, Revan ve Nahçıvan) yapılmışdır. İşğaldən sonrakı yıllarda da özellikle de XIX. yüzyl boyunca bu göç davam etmiş ve belirli aralıklarla XX. yüz yıl boyunca da Karabağ, Revan ve Nahçıvan topraklarına doğru böyük ölçüde Ermeni göçleri davam etmişdir. Bu böyük ölçüde yapılan göçlere rağmen Ermeniler hiçbir zaman bu topraklarda çoğunluk olarak yaşamayı başaramamış ve her zaman azınlık olarak kalmışdır. Bu toprakların asil sahipleri olan Azerbaycan Türkleri bu coğrafya da her zaman esas çoğunluk olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

3. Azerbaycan'ın Kültür Başkenti olarak Şuşa

İnşasından çok kısa bir süre sonra Şuşa şəhri ekonomik kültürel ve siyasi açıdan Azerbaycan'ın en önəmli şəhirlerinden biri haline gelmişdir. Aynı zamanda bu dönemden itibaren şəhir halıları, ipekleri, kumaşları ve porselen tabakları ile dünya pazarına girmeyi başarak dönem devletleri arasında böyük bir üne kavuşmuşdur (Ağaoğlu, 2019: 76-78).

XVIII. yüzylıdan itibaren Azerbaycan'ın başkent şəhirlerinden biri olan Şuşa, tipik bir Türk yurdu olarak şekillenmiş ve 1992 yılında Ermeni işğaline kadar tarihi Türk Azerbaycan yurdu imajını korumuştur (Sarıyeva, 2023:12). Bu şəhirdeki tüm mahallelerin, sokakların, tarihi anıtların, binaların su kaynaklarının isimleri bu şəhri kuran ve onun yerli halkı olan Azerbaycan Türklerine aittir. Şuşa'nın bir şəhir olarak etnik ve tarihi mimari manzarasını belirleyen tüm camiler, kervansaraylar, hamamlar, kaynaklar, kaleler, dünyaca ünlü saraylar ve konaklar tarih boyunca her zaman Azerbaycan Türklerine

ait olmuştur ve Azerbaycan Türklerinin tarihi geçmişinin bir parçasıdır. XVIII. yüzyıldan itibaren Şuşa'da oldukça fazla sayıda Türk esnaf mahalleleri kurulmuştur. Şuşalı tüccarlar Tebriz, Tahran, İsfahan, İstanbul, Bağdat, Semerkant, Moskova, Marsilya ve benzeri gibi diğer şehirlerle tarih boyunca ticari ilişkiler kurmuştur (Hüseynov, 2019: 76).

Azerbaycan'ın en önemli kültür merkezlerinden biri olan Şuşa aynı zamanda Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. Azerbaycan'ın edebi hayatının gelişiminde çok önemli rol oynamış düşünürler, şairler, nesir yazarlarının birçoğu bu topraklarda yetişmiştir. Yüzyıllar boyunca Şuşa'da faaliyet gösteren edebiyat meclisleri Azerbaycan'ın sınırlarının ötesinde büyük yankılar uyandırmayı başarmıştır. Bu esrareniz şehir aynı zamanda varoluş tarihi boyunca müzisyenleri ile de çok büyük ün kazanmıştır. Şuşa tüm bu büyüleyici sanatsal yönü sonucunda haklı olarak, Azerbaycan'ın doğal konservatuvarı, müzik sanatının beşiği olarak adlandırıyor. Şuşa'nın büyüleyici iklimi ve temiz havası dünyanın birçok ülkesinde tanınan yaklaşık 60'tan çok besteci ve şarkıcıyı yetiştirmiştir (Kazımoğlu, 2018: 243-249).

1970 ve 1980'li yıllarda Haydar Aliyev'in önderliği sayesinde Dağlık Karabağ Muhtar Cumhuriyeti'nin ekonomik ve kültürel ilerlemesine özellikle önem verilmiştir (Musayeva, 2023: 11). Bu yıllarda Azerbaycan'ın tarihi medeniyet ocaklarından biri olan Şuşa şehrinin kalkınması ve korunması için çeşitli özel kararlar alınmıştır. Bu şehrin tarihi eserleri yeniden restore edilmiş, yeni müzeler oluşturulmuş, çok katlı konut ve tarihi binalar inşa edilmiş, Şuşa şehri tüm Sovyetler Birliği düzeyinde bir tatil kenti haline gelmiştir (Musayeva, 2023: 11). Bahsi geçen yıllarda Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu'nun 10 Ağustos 1977 tarihli kararıyla Şuşa şehrinde Azerbaycan'ın tarihi mimari rezerv dairesi oluşturulmuştur. Haydar Aliyev Şuşa şehri için "Şuşa'nın Azerbaycan kültür incisi olduğunu, aynı zamanda bu şehrin sadece Şuşalılar için değil tüm Azerbaycanlılar için, vatanını ve milletini seven her bir vatandaş için korunması gereken bir yurt, önemli bir toprak, yüce bir kale" olduğunu söylemiştir (Memmedov, 2010: 98). Haydar Aliyev 14 Ocak 1982 yılında Şuşa'ya olan seferi zamanında Azerbaycan'ın önde gelen şair ve yazarlarından Molla Penah Vagifin adı verilmiş türbenin açılışına katılmıştır (Musayeva, 2023: 12). Haydar Aliyev aynı yıl ikinci kez aile fertleri ile birlikte Şuşa'ya giderek buradaki çok sayıda kültürel anıtın ve objelerin açılışına katılmıştır (Musayeva, 2023: 12). Haydar Aliyev bilime sanata çokça önem vermiş ve bu sebeple de sık sık Şuşa şehrini ziyaret etmiştir. Çünkü kültür beşiği olan bu şehirde Azerbaycan'ın birçok seçkin şair ve sanatçısı doğmuş büyümüştür.

8 Mayıs 1992 tarihinde Ermenistan silahlı kuvvetlerinin saldırısı sonucunda Şuşa'da 25 tane okul, 31 tane kütüphane, 17 kulüp, 8 kültür merkezi, 4 teknik okul, 2 enstitü binası, 7 anaokulu, 4 tane sinema binası, 5 tane kültür ve dinlenme parkı, 2 tane sanatoryum ve turist evi, 3 tane otel, Azerbaycan Halı Devlet Müzesinin bir şubesi, Şuşa Devlet Dram Tiyatrosu, Şuşa Televizyonu, Doğu Müzik Aletleri fabrikası, Devlet Sanat Galerisi, Çocuk Sağlığı Okulu yağmalanmış, yakılmış ve yıkılmıştır (Hacıyev-Çingizoğlu, 2011: 32).

27 Eylül 2020 yılında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin XX. yüzyılın sonlarında işgal ettiği Karabağ topraklarını kurtarılması amacıyla askeri operasyonlara başlamıştır. Bu operasyonların başarılı sonucu olarak Şuşa şehri 8 Kasım 2020 yılında Ermenistan işgalinden kurtarılmıştır. Şuşa şehrinin işgalden kurtarılması büyük bir kahramanlık, profesyonellik ve milli ruh gerektiriyordu. Şuşa'nın işgalden kurtarıldığı gün Azerbaycan tarihine Zafer Bayramı olarak yazılmış ve bu tarihten itibaren Şuşa şehri Azerbaycan'ın kültür başkenti olarak ilan edilmiştir. 31 Mayıs 2021 yılında Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Azerbaycan'ın Kültür Başkenti Şuşa Şehri Hakkında" kanununu onaylamıştır (Abbas, 2023: 8-10). 15 Haziran 2021 senesinde Şuşa'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'le Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında iki defletin ittifak ilişkilerine ilişkin "Şuşa Deklarasyonu" imzalanmıştır (Salmanlı, 2023: 5-9). Aynı yıl 21 Haziran'da Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Şuşa Şehri Devlet Koruma Dairesi'nin kurulmasına ilişkin Kararname imzalamıştır (Efendiyev, 2023: 10).

5 Ocak 2022 senesinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Şuşa'nın Azerbaycan Halkı için tarihi önemi ve yüksek kültürel ve manevi değeri dikkate alınarak 2022 yılının "Şuşa Yılı" ilan edilmesi yönünde yeni bir kararname imzalamıştır (Abbas, 2023: 10). 2022 yılı temeli 1752 yılında Karabağ hanı

Panahali Han tarafından atılan Şuşa şəhrinin 270. yıl dönümü çeşitli etkinliklerle kutlanılmıştır. Azərbaycan'ın kültür başkenti olarak seçilen Şuşa'da bugün şəhrin gerçek tarihi imajının yeniden tesis edilmesi yönünde büyük projeler hayata geçiriliyor. Azərbaycan'ın kültür beşiği ve kültür incisi olarak Şuşa'nın hızla iyileşerek kısa bir sürede içerisinde yine eski gibi tam anlamıyla kültürel hayatına geri dönmesi arzulanmaktadır.

Sonuç

Şuşa Tarih boyunca her zaman Azərbaycan'ın sosyal, kültürel ve aynı zamanda sosyol-politik hayatının en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla da oldukça zengin ve görkemli bir tarihe sahip olan bu şehir, Azərbaycan'ın ve Azərbaycan halkının tarihi geleneklerinin bir sembolü niteliğindedir. Her açıdan zenginliği ile seçilen bu kadim şehir, tarihi Hocalı-Gedebey kültürünün mevcut olduğu en eski yerleşim yerlerinden birinde kurulmuştur. Şuşa, kurulduğu tarihten itibaren kalıcı bir insan meskeni haline gelmeyi başarmıştır. Şuşa'nın çevresindeki en eski yerleşim yerleri, bu bölgenin Azərbaycan tarih içinde Azərbaycan'ın en eski topraklarından biri olduğunun en önemli göstergesidir.

Şuşa'nın anıtlar şehri olduğunu söyleyen Haydar Aliyev, şehrin Azərbaycan için son derece önemli olduğunu vurgularken her zaman şu kelimelere yer vermekteydi. "Şuşa olmadan Karabağ, Karabağ olmadan Azərbaycan olmaz." Dolayısıyla da eski bir tarihi merkez niteliğindeki bu güzel şehre boşuna 'Karabağ'ın atan kalbi' denilmiyor. Çünkü ulusal mimari tarzıyla dikkatleri üzerine çeken Şuşa orta çağ kent mimarisinin en değerli örneklerinden biridir. Şuşa, Azərbaycan'ın fethedilemeyecek kalesi, kültür mabedidir. Şehrin sokaklarındaki her sokak, her dalan ve aynı zamanda bu kadim kentin kendisi de bir bütün olarak ister Azərbaycan için, isterse de dünya için tarihi bir eserdir. Şehir içinde bulunan ve her biri oldukça önemli tarihi sanat eserleri olan Han ve Gahal mağaraları, Şuşa kalesi, Hurşidbanu Natavan'ın, General Mehmandarov'un, şair ve ressam olan Mir Muhsun Navvab'ın, İbrahim Han'ın ve kızı Gara Büyükhanim'in kaleleri, Gence kapıları, Gövhər Ağa Camii, ticaretin ana merkezi olan Rastabazar, muhteşem kale duvarları ve kendine has oldukça özel bir mimari tarzda inşa edilmiş diğer benzeri yapılar bu şehrin tarihi havasına ayrı bir güzellik katmaktadır.

Sayıdığımız özellikleri nedeniyle düşmanların her zaman dikkatini çeken Şuşa XX. yüzyılın sonlarında Ermenistan tarafından işgal edilmişti. İşgalin hemen ardından Ermeniler sistemli bir şekilde bu şehrin Azərbaycan halkına ait tarihi ve kültürel mirasını yok etme çalışmalarına başlamıştı. Şuşa'da Azərbaycan tarihine has binlerce önemli yapıt yıkılmış veya tarihi değişikliğe yönelik çalışmalar yapılmıştı. Azərbaycan halkı ise uzun yıllar boyunca bu işgali asla kabul etmemiş, tarihi Karabağ topraklarını yeniden geri almak adına çıktığı zafer yolunda 8 Kasım 2020 tarihinde Şuşa'nı da Ermeni işgalinden kurtarmıştır. Bu zaferin ardından Şuşa, Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 7 Mayıs 2021 tarihli kararnamesiyle Azərbaycan'ın kültür başkenti ilan edilmiştir. Ayrıca yine Cumhurbaşkanı kararnamesiyle 2022 yılı Azərbaycan'da "Şuşa Yılı" ilan edilmiştir.

Kaynakça

- Abbas, G. (2023). Şuşa Növbəti Dəfə Paytaxt Şəhəri Kimi: 2026-ci ildə İqtisadi Eməkdaşlıq Təşkilatının Turizm Paytaxtı olacaq. Yeni Azərbaycan, (183), 8-10.
- Abbasov, Z. (2010). Şuşa Azərbaycan'ın Mədəniyyət və Tarih İncisidir. Bakü: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Yayınları.
- Abdullayev, K. (1989). Aqrarnaya Politika Çarizma v Azerbaidjane v Pervoy Treti XIX. Veka. Bakü: AKD Yayınları.
- Ağaoğlu, E.B. (2019). Şuşa Peterburq və Paris Xatireləri: Atatürke İki Mektup. Bakü: Çapar Yayınları.
- Aliyarlı, A. (1996). Azərbaycan Tarihi. Bakü: Azərbaycan Yayınevi.
- Arzumanlı, V.-Mustafa N. (1998). Tarixin Qara Şehifələri. Bakü: Kartal Yayınları.
- Bakıhanov, A. A. (1991). Gülistan-i İrem. Bakü.

- Bayramova, Z. (2023). Her Daşında Bir Tarix Yaşadan Şuşamız. Ses Gazetesi, (112), 5.
- Bünyadov, Z. (1965). Azərbaycan Tarihi. Bakü: Azərbaycan Devlet Yayınevi.
- Bünyadov, Z. (1994). Azərbaycan Tarihi (En Qedim Zamanlardan XX. Esire Qeder). C. I. Bakü, 321-324.
- Ceferli, R. (2023). Quruculuğun Şuşa Zirvesi. Azərbaycan Gazetesi, (129), 1-14.
- Çingizoğlu, E. (2009). Şuşa Şehri (1750-1850), Tarihi-Demografik Tedqiqat. Bakü, 4-6.
- Çingizoğlu, E. (2012). Şuşa Şehri: Tebrizli Mehellesi, Tarihi-Genaloji Tedqiqat. Zerdabi Yayınları, Bakü, 87-96.
- Efendiyev, P. (2023). Şuşa Çukur Mahalleden Gence Kapısına. Halk Gazetesi, (212), 10.
- Eliyarlı, S.-Mahmudov, F. (2007). Azərbaycan Tarihi Üzere Gaynaglar. Çıraq Yayınevi, Bakü.
- Hacıyev, Q.-Çingizoğlu E. (2011). Qarabağlı Herbiçiler: Çar ve AXC Ordusunun Zabitleri, Tarihi Ensiklopedik Tedqiqat, Monografiya. Teknur MMC Yayınları, Bakü, 32.
- Hacıyeva, Z. (2007). Qarabağ Xanlığı; Sosial İqtisadi Münasibetler ve Devlet Quruluşu. Bakü: Tehsil Yayınları.
- Hüseynov, Y. (2019). Azərbaycan'ın Qarabağ Bölgesinin Tarixi. Bakü: Afpoligraf Yayınları.
- Kazımoğlu, M. (2018). Qarabağ Folkloru da Bir Tarihtir. AMEA Folklor Enstitüsü, Bakü: Elm ve Tehsil Yayınları, 243-249.
- Mahmudlu, Y.-Eliyev, Q. vd. (2020). Azərbaycan Tarihi, 9-cu Sinifler Üçün Derslik. Şerq-Qerb Yayınları, Bakü.
- Mahmudov, T. (2004). Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi İki Ciltte, I. Cilt. Bakü: Lider Neşriyatı, 34.
- Mahmudov, Y.-Mustafayev, C. (2012). Şuşa-Penahabad. Bakü: Tehsil Yayınları.
- Mahmudov, Y.-Şükürov, K. (2005). Qarabağ: Real Tarix, Faktlar ve Senedler. Bakü: Tehsil Yayınları.
- Memmedov, C. (2000). Avrasiyan'ın İslam Devletleri. Bakü: Tehsil Yayınları.
- Memmedov, N. (2010). Azərbaycan SSSR Dağlıq Qarabağ Bölgesinin Şehar ve Rayonlarının Tarixi: XX. Esrin 20-90-cı İlleri. Bakü: Tehsil Yayınları.
- Memmedov, N. (2016). Azərbaycan Respublikasının Şuşa Şehrinin Tarixi. Bakü: Avropa Yayınları.
- Merçil, E. (1997). Müslüman Türk Devletleri Tarihi. Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Azərbaycan Tarihi. (2007). 7 C. 4. Cilt. Bakü: Elm Yayınları.
- Musayeva, Y. (2023). Şuşanın Menevi Ruhı: Heyder Eliyevin Söz Dünyasına Ermağan Olan "Vagif Poeziya Günleri" Zefer Qalamızda Tentene ile Keçirilir. Azərbaycan Gazetesi, (148), 11-12.
- Nağısoylu, M. Z.Kərimov vd. (2017). Şuşa Azərbaycan Metbuatında (1875-1920). Bakü: Elmi İnkişaf Fondu.
- Oveys oğlu Qacar, Ç. (2019). Köhne Şuşa, Ruscadan çeviri Veli Quliyev. Bakü: Şerq-Qerb Neşriyatı.
- Salmanlı R. (2023). Şuşa İslam Dünyasının da Medeniyet Paytaxtı Elan Edilib: Xoş Müjden, Yeni Missiyan Mübarek Eziz Şuşa!. Azərbaycan Gazetesi, (212), 5-9.
- Sarıyeva İ. (2023). Şuşa'nın 17 Meşhur Mahallesinin Tarihi Etimologiyası. Bakü Haber Gazetesi, (35), 12-13.
- Umudlu V. (2004). Şimali Azərbaycan'ın Çar Rusya'sı Terefinden İşğal ve Müstemlekeçilik Elehine Mübarize (1801-1828). Prezident Kitapxanası Yayınları, Bakü, 41-43.